

АХМЕТ ДАВУТОГЛУ

СТРАТЕГИЧЕСКА
ДЪЛБОЧИНА

МЯСТОТО НА ТУРЦИЯ В
МЕЖДУНАРОДНИТЕ
ОТНОШЕНИЯ

Превод от турски

Васил Станков

Редактор

Ани Бахчеванова

Съдържание

Предисловие.....	11
Увод	15

Първа глава

Концептуална и историческа рамка

Първа част

Инструменти на мощта и стратегическо планиране / 30

I. Елементи на уравнението на мощта	32
1. Постоянни елементи: географско положение, история, население и култура	32
2. Променливи елементи: икономически, технологичен и военен капацитет.....	40
3. Стратегически светоглед и културна идентичност	45
4. Стратегическо планиране и политическа воля	48
II. Човешкият фактор и ролята му на мултипликатор при формиране на стратегията	52
III. Практико-приложно поле: отбранителната промишленост	56
1. Компоненти на мощта и отбранителната промишленост	56
2. Компонентите на мощта на Турция и националната система за отбрана.....	60

Втора част

Стратегическата теоретична

недостатъчност и последиците от нея / 65

I. Преглед на компонентите на мощта на Турция	65
II. Стратегическа теоретична недостатъчност.....	68
1. Институционални и организационни причини.....	69
2. Исторически причини	73
3. Психологически причини: Разделеният Аз и историческото съзнание.....	81

Трета част

Историческото наследство

и международното положение на Турция / 87

I. Международното положение на Турция в исторически план ..	88
II. Външни параметри на международния статут след Студената война.....	97
III. Вътрешни параметри на международните позиции и политическата култура	103
1. Историческо наследство и основи на политическата култура.....	104
2. Историческа приемственост и политически течения.....	109
3. Политическите течения след Студената война.....	118

Втора глава

Теоретична рамка: ешелонирана стратегия и зонални политики

Първа част

Геополитически теории: Турция след Студената война /	124
I. Усещане за място, географски понятия и карти	124
II. Геополитически теории и глобални стратегии	130
III. Областите на геополитически вакуум след Студената война.....	138
IV. Нов прочит на геополитическото положение на Турция	146

Втора част

Близка териториална зона Балкани–Близък изток–Кавказ / 150

I. Балканите – историческа/геополитическа отговорност.....	151
II. Кавказ – вратата към Азия	156
III. Близкият изток – неизбежният хинтерланд.....	161
IV. Гъвкавите граници в близката териториална зона и отношенията със съседите	177

Трета част

Близка акваториална зона *Черно море, Източно Средиземноморие, Персийски залив, Каспийско море / 185*

I. Исторически мизансцен.....	185
-------------------------------	-----

II. Морската политика на Турция през Студената война.....	189
III. Елементи на новата морска стратегия след Студената война.....	193
1. Черноморската зона и прилежащите водни пътища	195
2. Проливите: стратегическият център на Евразия.....	198
3. Зона на Източното Средиземноморие: Егейско море и Кипър	206
4. Персийски залив и индустка зона	219
5. Каспийска зона	220

Четвърта част

Близка континентална зона Европа, Северна Африка, Южна Азия, Централна и Източна Азия / 222

I. Континентални политики след Студената война – дефиниции.....	224
II. Политика на глобалните и регионалните сили в близката континентална зона	229
III. Основни характеристики на близката континентална зона на Турция	234
1. Турция и трансформацията на понятието <i>Европа</i>	241
2. Азиатска дълбочина	244
3. Отваряне към Африка	248
3. Междуконтинентални интерактивни райони: Атлантическият океан, степите, Северна Африка, Западна Азия.....	252

Трета глава

Практико-приложни полета: стратегически инструменти и регионални политики

Първа част

Турция: стратегически ангажименти и външнополитически инструменти / 266

I. Атлантическата ос и Турция в новата стратегическа визия на НАТО.....	271
1. Американската стратегия и НАТО	271
2. Формиране на новата стратегическа концепция на НАТО след Студената война.....	276

3. Операцията в Косово и глобалната мисия на НАТО.....	278
4. Новата стратегическа мисия на НАТО и Турция.....	279
II. Организация за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ)	289
III. ОИК: линия на геополитическа и геокултурна интерактивност между Африка и Евразия.....	296
1. Ислямският свят през XX в.: терминологична и политическа промяна.....	296
2. Краят на Студената война и ислямският свят през XXI в. ..	300
3. Турция и ислямският свят	308
4. Бъдещето и реформирането на ОИК.....	317
IV. ЕКО: Азиатска дълбочина.....	321
V. ЧИС: Степите и Черно море	329
VI. Д-8 и отношенията Азия – Африка	336
VII.Г-20 в международната икономика и политика.....	338

Втора част

Промените в стратегическата среда и Балканите	347
I. Балканите и системните противоречия след Студената война.....	348
II. Регионалният баланс след Студената война.....	358
III. Кризата в Босна и Дейтънското споразумение.....	361
IV. Намесата на НАТО и бъдещето на Косово	367
V. Основни положения на балканската политика на Турция..	373
1. Балканите и историческото наследство	376
2. Междурегионална обвързаност	378
3. Регионален баланс на интересите	379
4. Политика на обхващане на региона	381
5. Глобалните стратегически инструменти в балканската политика.....	382

Трета част

Близкият изток: ключ за политикономическата и стратегическата стабилност / 384

I. Фактори, определящи международната значимост на Близкия изток.....	384
--	------------

1. Географски и геополитически фактори.....	385
2. Исторически и гекултурни фактори.....	389
3. Геоикономически фактори.....	394
II. Близкият изток и световните сили.....	402
1. Близкият изток и основните параметри на американската стратегия.....	405
2. Близкият изток и европейските сили.....	413
3. Близкият изток и азиатските сили.....	418
III. Близкият изток и регионалният баланс.....	420
1. Регионалната геополитика и механизъмът на стратегическия триъгълник.....	420
2. Вътрешният баланс на арабския свят: кризата на арабския национализъм и проблемът с политическата легитимност.....	428
3. Близкият изток и новата стратегия на Израел.....	442
IV. Турция в динамиката на блискоизточната политика.....	470
1. Политиката на Турция в северната част на Близкия изток и международната конюнктура.....	470
2. Промените в блискоизточната геополитика и политиката на Турция в северната част на Близкия изток (Източно Среди- земноморие – Месопотамия).....	471
3. Блискоизточната политика на Турция и турско-арабските отношения.....	481
4. Глобални и регионални измерения на турско-израелските отношения.....	495
5. Турско-иранските отношения: от историческа дълбочина към геополитическа интерактивност.....	505
6. Кюрдският въпрос, Северен Ирак и Турция в светлината на световната и регионалната стабилност.....	519

Четвърта част

Политиката в Средна Азия

и съотношението на силите в Евразия / 539

I. Фактори, определящи международното значение на Средна Азия.....	540
1. Географски и геополитически фактори.....	540
2. Исторически и гекултурни фактори.....	543
3. Демографски и геоикономически фактори.....	547

II. Постсъветският период и промените в Средна Азия.....	551
III. Средна Азия и балансът на силите след Студената война ...	554
1. Средна Азия и световните сили	555
2. Вътрешният баланс в Азия, регионалните сили и Средна Азия.....	567
3. Регионален баланс.....	571
IV. Турската външна политика и стратегията за Средна Азия.	575
1. От реториката към стратегията: политиката на Турция в Средна Азия	575
2. Стратегически приоритети на Турция в Средна Азия	581

Пета част

Европейският съюз: анализ

на многомерни и многоаспектни отношения / 591

I. Дипломатически/политически аспект	593
II. Икономически/социален аспект	600
III. Правно-нормативен аспект	605
IV. Стратегически аспект	609
1. Глобално измерение	610
2. Континентално измерение.....	613
3. Регионално измерение	615
4. Опит за двустранен стратегически анализ: историческата дълбочина и турско-германските отношения след Студената война.....	620
V. От ракурса на цивилизационната/културната трансформация	627
1. Ретроспективен анализ на ЕС като рефлекс на неотрадиционализма	627
2. Исторически преглед на отношенията между ЕС и Турция: от конфронтация до интеграция.....	630
3. Отношенията между Турция и ЕС и цивилизационната интерактивност.....	635
VI. Отношенията между Турция и ЕС в капана на историческите рефлексии	644

Заклучение	649
-------------------------	------------

Предисловие

Най-големите трудности при дефинирането и обзора на стратегическото положение на Турция след Студената война произлизат от необходимостта да се осъзнае мястото на страната в една изключително динамична външна среда, както и от факта, че самата Турция е изключително динамично образувание. Страната преживява едни от най-преломните моменти в историята си и същевременно се реформира в рамките на международна среда, чиито темпове на промяна в исторически план са вероятно най-интензивните.

Тези динамични процеси могат да бъдат интелектуално и практически осъзнати чрез последователно преминаване през етапите на осмисляне, посочени в уводната част на книгата – описание, вникване, разбиране, възприемане и направляване – или чрез прилагането им под формата на цялостен подход.

Стратегическият анализ на процесите трябва да е логически обоснован, съобразен с реалната обстановка, поставен в разбираема пространствено-времева рамка и въпреки сериозните методологични трудности трябва да обяснява особената специфика на процесите и самия характер на затрудненията. Състоянието на всяка стабилна структура в статична среда може да се определи без особени усилия, а анализът на периодите на конюнктурна стабилност има ограничено поле на валидност. От друга страна, стратегическите визии, които оставят трайна следа в историята, придобиват значение в кризисни периоди на преход и динамични обрати. Днес повече от всичко се нуждаем от стратегически аналитични

рамки, които да формират алтернативни възгледи за бъдещето на страната. Книгата, която държите в ръцете си, претендира за скромно принос в това отношение.

В периоди на интензивни промени стратегическите подходи, анализи и теории, които полагат сериозни усилия за преодоляване на тези методологични трудности, могат многократно да ускорят появата на дадени общества на историческата сцена, да им помогнат да запазят присъствието си на тази сцена и да ги направят жизнеспособни. В никакъв случай не можем да приемем за случайно, че стратегическата ориентация, която е в основата на днешната мощ на Германия, води началото си от периода на мъчителното създаване на Германския съюз, че семената на стабилния и последователен английски стратегически светоглед са хвърлени след Английската гражданска война и че по-късно този светоглед триумфира в периода на имперското разширяване, че руският стратегически светоглед с всичките си параметри се формира в условията на динамичното съотношение на силите през XIX в. и че стратегическото наследство, от което се ражда американската епоха, е създадено в несигурните времена след двете световни войни.

Ако принадлежите към дадена общност, която се намира в процес на динамични промени, и правите стратегически анализи на тази общност, вие сякаш плувате в буйна пълноводна река и едновременно с това се опитвате да добиете представа за коритото на реката, скоростта и посоката на течението и връзката ѝ с другите реки. Вие сте вътре в обекта на изследването си и се движите заедно с него, а трябва да прецените параметрите на движението и съобразно тези параметри да съставите логическа рамка, в която се осъществява описанието, вникването, разбирането, възприемането и направляването на вашата река. Ако излезете на брега, ще загубите моралните си прерогативи, тъй като вече няма да сте съпричастни със съдбата на безбройните водни молекули, и ще изпаднете в положението на странични и безучастни наблюдатели, а ако се оставите на течението, няма да усетите съпротивата на реалността около вас и ще пропуснете шанса с усилие на волята да промените тази реалност. Социолозите изследователи наричат тази дилема „експериментална реалност“.

Ако в рамките на тази дилема се отчуждите от духа и съдбата на реката, това означава, че ограничавате полето на моралната си отговорност, а ако се оставите на течението, ограничавате полето на академичната си отговорност.

Ако изследвателят, философът или ученият не обедини моралната и академичната отговорност, ще му бъде много трудно да допринесе за изясняване и промяна на универсалната действителност дори ако е постигнал вътрешно равновесие и съпричастност със социалните и културните процеси. Като всеки друг – и все пак повече от всекиго – мислителят, или ученият, принадлежи към дадено време и пространство, т.е. към определен исторически момент и географско положение, и тази принадлежност му дава възможност да изучава реките, които текат там.

Чувството за принадлежност на отделния индивид към всемира изисква задълбочено екзистенциално мислене, принадлежността на цивилизационния субект към даден период от време – задълбочено историческо мислене, а чувството за принадлежност към дадена територия налага задълбочено стратегическо мислене. Пътят от индивидуалните идеи към идеите на обществата и цивилизациите е пътуване към зрелостта, която всяка култура изминава според собственото си разбиране за действителността.

В книгата е направен опит чрез балансиране между моралната и академичната отговорност да се изследва стратегическото измерение като най-видимото от тези нива на мислене. Намерението ни е да разкрием на нашите читатели, с които в бъдеще ще плуваме в една и съща река, историческата важност на това пътуване към зрелостта, което разглеждаме като поредица от събития.

Докато отговорността за вероятните слабости на тази творба принадлежи само на един човек, то нейните констатации и стойността ѝ, ако има такава, се дължат на своеобразната културна атмосфера, отразяваща превратностите в живота на едно поколение, плуващо в една и съща река. Затова авторът на този труд преди всичко дължи благодарност и преданост на своите наставници, които осигуриха историческата трайност на тази културна атмосфера, и на семейството си и приятелите си, които я споделиха с него.

С пожелание тази книга от гледна точка на времето и пространството да създаде мост от миналото към бъдещето и от центъра към периферията...

Ахмет Давутоглу

Увод

Подходът към общественно-политическите явления и процеси, включително в областта на международните отношения, се реализира на пет основни нива: *описание, вникване, разбиране, възприемане и направляване*. Докато описанието се основава на обрисуване на външните белези на изследвания обект, то вникването има за основна цел да постави динамиката на протичащия процес или наблюдаваното явление в рамката на причинно-следствените връзки. За да има връзка между описанието и вникването, е необходима стройна система от понятия. Изследваното явление може да се опише елементарно с обикновени, ежедневно използвани думи, но преходът към вникването непременно изисква специфичен набор от понятия. На практика разликата между научното описание и вникване и обикновеното наблюдение се състои в използването на смислена и стройна съвкупност от понятия. Освен това за да обвържем причинно-следствените връзки с предстоящи процеси или други явления, трябва да разработим необходимите понятия, които да използваме като инструментариум за вникване в тези процеси и явления.

Методът на *вникването* придава дълбочина на описанието и изисква явленията да се обвързват с логиката на процесите. Вникването установява причинно-следствените връзки, а разбирането е усилие за проникване в същността на изследваното явление посредством мисловните ни стереотипи. Това изисква хармонично изградена платформа от абстрактни понятия, чието използване е задължително за пряката и обратната връзка между

събитието и нашия мисловен процес. Абстрактният подход осигурява правилното действие на тези взаимовръзки и подпомага разбирането.

Ако трябва да направим сравнение, на етапа на вникването се използват методите на планиметрията. Поставянето на събитията в рамките на проста система от взаимовръзки е правилен подход, който обаче не е достатъчен за проникване в същността и перспективата на явленията. Разбирането на явленията започва с вникване в същността им и непременно изисква усет за дълбочина и пространство. Образно казано, това означава, че трябва да използваме методите на стереометрията.

Разбирането означава разглеждане на изследваните явления в дълбочина и перспектива, а *възприемането* налага да имаме позиция, която определя посоката на тази перспектива. Ако поотделно обрисоваме явленията или разкрием някое от бъдещите им измерения, това не означава, че сме ги разбрали, а разбирането на всяко явление поотделно не означава възприемането им в тяхната цялост и единство. Възприемането изисква първо личен подход, а след това и собствени теоретични рамки. Това не означава само способност за долавяне, а и способност за преценка, осъзнаване и позициониране на събитията на мястото им. Възприемането трябва да се основава на стройна вътрешна теоретична рамка. Преходът от наблюдението към понятията, от понятията – към абстрактното мислене и оттам – към теорията е методологичният ключ на прехода от описанието към вникването, от вникването към разбирането и оттам – към възприемането.

Направляването от своя страна е способност да се постигат резултати чрез възприемането и да се въздейства върху явленията и процесите въз основа на тези резултати. Упражняването на въздействие неизбежно има отношение към политическата/социалната отговорност и следователно засяга етичните измерения на научните изследвания. Докато първите четири нива са плод на пасивно интелектуално усилие, то петото е преход към практически действия. Това до голяма степен важи за сферата на международните отношения. Теоретиците, които са оставили следа върху стратегическата ориентация на своите държави, се различават от останалите по способността им да стигнат до петото ниво. Повечето из-

следователи с влияние през даден период, като Макиндръ¹, Маън², Спикман³, Пол Кенеди и Хънтингтън, които са изхождали от различни хипотези и от нивото на възприемането, в крайна сметка са разработили идеи, преминаващи през описанието, вникването, разбирането и възприемането към практическото направляване. Колкото първите четири нива са по-издържани от логическа и по-валидни от историческа гледна точка, толкова по-трайно ще е въздействието, което се постига на петото ниво.

С изкачването от описанието към нивото на направляването процесът на осмисляне става по-всеобхватен. Тъй като описанието само по себе си е ограничено, то е нивото, на което се постига най-голяма обективност. Докато за вникването е по-лесно да разчитаме на обективността на описанието, то при разбирането влизат в действие представите и символите. На ниво възприемане обектът на изследването е изместен и на преден план излиза субектът на изследването, като се засилва връзката между неговия концептуален свят (и следователно начина му на мислене) и разработената за целта на възприемането теоретична рамка. При направляването субектът разглежда и оценява явленията и процесите, като се отъждествява с обществото, държавата или цивилизацията, към която принадлежи. Като най-красноречив пример за това може да се посочи връзката, създадена от започналия кариерата си като социолог Хънтингтън, между теоретичната рамка, която той се опитва да конструира със своята теза за *сблъсъка на цивилизациите*, и американското стратегическо мислене. Категориите в тезата на Хънтингтън West/Rest (Западът/Останалите) директно определят както неговата рамка на възприемане, така и рамката на направляването, очертана със стратегическите му препоръки към управляващите в САЩ, изложени в края на книгата му.

¹ Халфорд Макиндръ (1861–1947) – английски географ, теоретичен основоположник на евроатлантизма. – Б.пр.

² Алфред Маън (1840–1914) – американски военноморски теоретик и историк, един от основателите на геополитиката. В български източници името му се среща и като Махан, Махеан. – Б.пр.

³ Никълъс Спикман (1893–1943) – американски геополитик, основател на теорията на „сдържането“. – Б.пр.

Една от най-уязвимите точки на стратегическите анализи е връзката между *обективността на вникващото описание* и *субективността на направляващото възприемане*. Анализите, при които обективният и субективният подход не се прилагат правилно, губят или валидността си, когато стават жертва на субективност още на нивото на описанието, или убедителността си, когато на нивото на направляването продължават да претендират за обективност.

Всъщност целият този процес трябва да се разглежда като едно цяло. Без описание не можем да достигнем до вникване, без вникване – до разбиране, без разбиране – до възприемане и без възприемане – до направляване. Обратната логика гласи, че ако нямаме собствена позиция, няма да притежаваме и гледна точка, без гледна точка не можем да си изградим рамката на възприемането, а без тази рамка не можем да си изработим усет за събитията и да ги разберем, и в крайна сметка да вникнем и в невидимите им аспекти. Устойчивият и траен анализ трябва да включва в себе си всичко това. В методически смисъл понятието *дълбочина* се употребява по отношение на такъв всеобхватен подход, който съдейства за задълбоченото възприемане на геополитическите и стратегическите явления.

В този смисъл първото условие за изготвянето на задълбочен стратегически анализ е статичната картина да не се влияе от подвеждащи изображения. Скицирането на статичните контури въз основа на описание на явленията в дадения момент и изчистването на цветовете, линиите и перспективата предшестват и логически подпомагат прехода от описание към оценка, от вникване към разбиране и оттам към възприемане. Разглеждането поотделно на снети в различни периоди статични изображения превръща стратегическия анализ в повърхностно и безинтересно описание, което пренебрегва фактора време.

За да преодолеем тези методологични проблеми, е необходимо да избягваме елементарното еднопланово описание и да приложим метода на многомерния анализ на процесите. В стратегическите анализи процесите са това, което във физиката са законите на механиката. Идеята за един статичен свят без движение няма и физически смисъл, понеже при прилагането на формулите за изчисляване на силата няма да получим реална величина. По същия начин

стратегическите анализи, които пренебрегват хода на историята и историческите процеси, не спомагат за вникването в стратегическите промени и възприемането им. Например всички статични описания на разпределението на силите от 50-те, 60-те и 70-те години представят СССР като една от суперсилите в двуполюсната система. В началото на 80-те, когато беше окупиран Афганистан, и в средата на 80-те, когато на дневен ред излязоха сценариите на Звездните войни, сметите поотделно стратегически изображения показваха същата обща картина. Обаче стратегическата и политикономическата картина от началото на 90-те по редица причини вече не изобразява СССР и неговия символ Русия на челно място в йерархията на силите. Статичните описания не отразяват динамиката на промените дори когато са направени през малки периоди от време. Дори да подредим една до друга много картини, които ежедневно отразяват настъпилите промени, няма да можем да направим стратегически анализ и оценка, ако не ги обвържем с логиката на процесите.

Аналитичният метод на разделяне на обществените явления на съставни части и извеждането на аспектите, свързани с международните отношения, сам по себе си е съществен, но е недостатъчен за разработването на необходимия за целта специфичен подход. Анализираният стратегически аспекти трябва да се разглеждат в рамките на всеобхватна система, съставена от компоненти със собствено значение. Трудно ще осигурим връзката между теорията и събитията, ако в аналитичния процес при разглеждането на микроелементите се откъснем от общата система или обратно – ако при разглеждането на системата пренебрегнем реалния микросвят.

Реализирането на задълбочено аналитично изследване като цялостна система в областта на международните отношения изисква интердисциплинарен подход. Това е така, защото международните отношения, които повече се схващат като понятие от областта на политиката и дипломацията, във все по-голяма степен придобиват характеристики, които не могат да се отнесат към една-единствена дисциплина. Видимите политически и дипломатически аспекти на дадено международно явление са само върхът на айсберга. Както е трудно да преценим реалните размери на айсберга само по видима-

та му част, така е трудно да постигнем трайни резултати само чрез оценка на видимите явления в международните отношения.

Например дипломатическите и политическите аспекти на блискоизточния мирен процес и предприеманите по тази линия инициативи са видимата част на това международно явление, която веднага се забелязва и само приблизително отразява неговото развитие. Но за да достигнем до същността на блискоизточния въпрос, ни е необходима солидна подготовка, както би ни трябвало оборудване, за да се гмурнем до основата на айсберга. Ако не вземем предвид по-близките до повърхността икономически и политически интереси, свързани с петрола, не отчетем влиянието на геополитическото статукво върху международните отношения и в крайна сметка не обърнем внимание на идващите от дълбините на историята културни аспекти и тяхното социално и психологическо отражение върху блискоизточните общества, опитите ни за стратегически анализ ще се плъзгат по видимата повърхност на въпроса. Ако не осъзнаем символичното значение на Йерусалим за евреите или мюсюлманите, не видим историческите и психологическите измерения на този изпълнен със символи свят и не разберем динамичния характер на мотивацията, която ръководи тези две общности, опитите да си съставим идея за блискоизточния въпрос ще приличат на опити да пресметнем големината на айсберга само чрез измерване на видимата му част. За да схванем главните причини, които се крият зад наблюдаваното явление, е задължително да възприемем подход, чрез който да синтезираме привидно отделените една от друга дадености, свързани с историята на религиите, политическата история, политическите и икономическите реалности, политическата социология и религиозната психология. В противен случай е невъзможно да преминем от едноплановата статична картина към многомерното възприемане на процеса.

Заедно с това, възприемането на дадено развитие или процес изисква задълбочаване във времето въз основа на исторически познания, и задълбочаване в мястото въз основа на познания за дадения географски регион. Историческата дълбочина ни дава възможност да проникнем в духа на събитията, а задълбочените познания за даденото място ни помагат да си представим въплътените в този дух материални сили. Този метод на двойната дълбочина е особе-

но валиден от аналитична и систематична гледна точка, когато се опитваме да определим мястото в международните отношения на общества, чиято история и практическо влияние не са ограничени само в даден географски регион. Лишеният от историческа задълбоченост анализ обрисова откъслечно несвързани явления, а лишеният от географска дълбочина анализ води до повърхностни обобщения без връзка на микро- и макроравнище. Не може да се говори и за преход от разглеждането на тези отделни микроелементи към анализ на цялостната система.

* * *

Всяко изследване, което си поставя за цел да определи мястото на Турция в международните отношения, трябва да спазва тези методически правила. Те са задължителни за всяка страна и са валидни в още по-голяма степен, когато става дума за Турция. Ако вземем предвид измеренията, за които споменахме преди малко, твърдението „Турция е съвременна еднонационална държава, появила се на историческата сцена през ХХ в.“ е правилно от описателна гледна точка. Но за да може това описание да послужи за изясняване на същността на въпроса, е необходимо да посочим защо Турция трябваше да се изправи пред много повече и по-мощни международни проблеми, отколкото останалите модерни еднонационални държави, появили се на историческата сцена през ХХ в. Без да направим други описателни твърдения, които отличават Турция от държави в различни региони на света като например Румъния, Филипините, Бразилия и Мароко, които отговарят на това описание, ще бъде трудно да разкрием международното положение на Турция и влиянието му върху кризисните райони. Например ако добавим нови измерения към това твърдение и кажем, че „Турция е съвременна еднонационална държава, основана върху наследство на Османската държава, която е една от осемте многонационални империи (другите са Англия, Русия, Австро-Унгария, Франция, Германия, Китай и Япония), господствали в Евразия в началото на века“, тогава ще имаме описание, което отличава Турция от подобни на нея държави и съдържа исторически критерии, като по този начин създава условия за вникване в същността. Ако кажем също,

че „Турция е съвременна национална държава, която се намира в интерактивния район на главните геополитически пояси на световния материк“, ще имаме разграничаващо описание, което ни посочва пътя към вникването. Първото описателно твърдение обединява културните и историческите аспекти, а второто има геополитическа насоченост.

Тези описания и съдържащите се в тях критерии и понятия подготвят почвата за вникващи в същността отговори по отношение на всеки от кризисните райони поотделно. Например това описателно твърдение ще ни помогне да вникнем в позицията на Турция и да си отговорим на въпроса защо тя не може и няма да остане безучастна спрямо кризите в Босна, Кавказ и Близкия изток.

Очевидно е, че описанията, които не съдържат разграничаващи и диференциращи елементи, не предлагат начини за преминаване към нивото на вникването.

При внимателното сравняване на двете описателни твърдения прави впечатление, че те не са обикновен опит за вникване в причинно-следствените връзки, а подготвят почвата за разбирането, като по отношение на Турция съдържат елемент на задълбочаване във времето и мястото. Въвеждането на елементи на историческа и географска задълбоченост е неизбежна прелюдия към абстрактното обобщаване. Накратко казано, разбирането започва със задълбочаване във времето и мястото и формиране на представа за тях.

Възприемането от своя страна не се ограничава само с историческата и географска задълбоченост, а със своята теоретична рамка придава нови логически измерения на тази задълбоченост. Например ако се опитаме да определим специфичното положение на Турция чрез изследване на съществуващите исторически и териториални парадигми, това ще означава, че започваме да сглобяваме теоретичната рамка на възприемането. Можем да дадем още примери за свързани с Турция описания и за тяхното влияние върху етапите на вникването, разбирането, възприемането и направляването. Ако кажем, че „Турция е национална държава, създадена в резултат на най-ранната борба срещу колониализма“, или направим описателното твърдение, че „Турция е национална държава, разположена на кръстопътя на континенти и региони“, тогава ще поста-

вим началото на подобни процеси на осмисляне. Тоест обхватът на описанието определя и мащаба на анализа.

Тези методологични особености излизат в по-голяма степен на преден план в анализите, свързани с Турция, отколкото в анализите за други държави, и причината за това е фактът, че страната има централно географско разположение, което обхваща интерактивните райони на световния материк, а освен това човешкият фактор е бил под влиянието на драматични исторически промени. Добиването на задълбочена представа за географското положение на Турция налага анализирането на обширна стратегическа област, включваща няколко териториални и акваториални зони и откриването на взаимозависимост между тях.

За да можем да навлезем дълбоко в историческия опит на човешкия фактор в Турция и да усетим същността на обусловените от този опит политически, социални и културни особености, ни е необходим задълбочен исторически и цивилизационен анализ. Историческата дълбочина, наследена от човешкия фактор в Турция, ще бъде подробно разгледана в друг наш труд, поради което тук ще изследваме основно стратегическата дълбочина, необходима за водене на външната политика, и в ограничена степен ще се позоваваме на историческата дълбочина. Ще се постараем да разгледаме в единство културните, геополитическите и икономическите аспекти на това стратегическо задълбочаване, както и факторите, необходими за насочването му в дадено направление.

Комплексният подход към нивата на описание, вникване, разбиране, възприемане и направляване при изследването на стратегическата дълбочина на страна с мащабите на Турция налага да отчитаме методологичните трудности на този подход. Ако разглеждаме международното положение на Турция, тези трудности са още по-големи, когато международната среда преминава през периоди на динамични промени. Някои детайли, които трудно можеха да бъдат забелязани в статичната двуполусна система от времето на Студената война, се очертават контрастно в динамичната конюнктура на периода след Студената война. Статичната международна конюнктура на Студената война предоставя възможност за формиране на устойчива и стабилна външна политика, но възпрепятства пълното очертаване на стратегическото поле за действие и него-

вата историческа и географска дълбочина. За разлика от тогава, динамичната международна конюнктура след Студената война, в която винаги могат да се намесят геополитически, икономически и културни фактори, непрекъснато изважда на повърхността въздействията на историческата и географската дълбочина върху стратегическото пространство. Един от най-ярките примери за тази взаимовръзка е бързината, с която стабилността на Балканите от ерата на Студената война се превърна в натоварена с интензивни конфликти несигурност.

Турция се намира или в центъра, или в периферията, но винаги в обсега на въздействие на тези промени, а свързаните с нея стратегически прогнози след Студената война варират в широки амплитуди, като основната причина е появата на историческата сцена на собствените ѝ динамични характеристики, стимулирани от динамичната международна конюнктура. Както ще посочим в различни раздели на книгата, разглеждането на Турция като централна държава от гледна точка на глобалните и регионални стратегии, и като „разкъсана страна“ (torn country според термина на Хънтингтън) от гледна точка на идентичността ѝ, е резултат от това, че по-малката динамична система е принудена постоянно да сменя обвивката си в рамките на по-голямата динамична система. Тази ситуация изобразява две различни и изцяло противоположни платформи на описанието и вникването и радикално диференцира нивата на разбиране и възприемане на стратезите, които стоят на различни позиции.

За съществуването на пъстра амалгама от идеи сред политическата класа и интелектуалците в Турция важна заслуга имат както неспособността да се направи географски и исторически задълбочено описание на хаотичната картина, възникнала при взаимодействието между тези две динамични системи, така и отсъствието на цялостно методично възприемане. Всеки нововъзникнал в непостоянната международна среда процес изправя Турция пред предизвикателството да променя своите стратегически дефиниции. Всяка нова необходимост от приспособяване изисква възприемане по нов начин на географската дълбочина на Турция. Освен че не може да отговори на необходимостта от ново системно и цялостно възприемане, един привързан към статични дефиниции светоглед

дори не е в състояние да разкрие връзката между статичните описания. А опитите за направляване чрез статичен подход, който не може да премине от нивото на описанието и вникването към нивото на разбирането и възприемането, остават в границите на декларативната пасивност или пасивната декларативност. Мисловните стереотипи, попаднали във водовъртежа на промените в международната система, губят своята възприемаща сила и постоянно потъват и изплуват, а съпротивляващите се на водовъртежа стереотипи се затварят в себе си и не осъзнават, че конструираната от тях платформа на възприемане е невалидна в рамките на международната конюнктура.

При динамична международна среда обществата, които се намират в период на динамични промени, като правило имат пред себе си три различни възможности от психологическо естество: *първата* се състои в това да заемат пасивна позиция, ограничаваща собствения им динамизъм, да изчакат приключването на динамиката на международните процеси и да отложат потребностите си от дефиниране на средата до стабилизирането на международната система. Обществото ще избере тази възможност, ако не притежава самочувствието, че може да направлява собствената си динамика, ако се страхува от нея и поради това предпочита да се придържа към пасивни модели на поведение.

Втората е да се спуснат по течението на международните промени, без да осъзнаят движещите сили на собствената си динамика. Такова поведение имат обществата, които се затрудняват да се идентифицират като исторически субекти и разглеждат историята като бърза река, а международните властови центрове – като фактори, които направляват руслото на тази река, а себе си оценяват като маловажни елементи, обречени да се движат по течението.

Третата възможност е свързана с волята на обществото да превърне потенциала на собствената си динамика в инструмент на мощта в рамките на международната динамика. Този избор може да бъде резултат от подход, който е в състояние да обрисова източниците, механизмите и хода на двата вида динамика, да вникне в тях, да ги разбере и възприеме.

Докато обществата, предпочели първата възможност, се задушават от липсата на самоувереност, а избралите втората – от

затрудненията около идентичността си, то избраните третата възможност, използвайки психологическото предимство на своята самоувереност, породена от историческата и географската им дълбочина, могат не само да превърнат собствената си динамика (която при другите два подхода се възприема като рисков фактор) в инструмент на мощта, но и да демонстрират стратегическо поведение с определящ характер, докато международната динамика възстанови своя баланс. В този смисъл обществата, избрали първата възможност, са ориентирани към печелене на време, избраните втората, опиянени от динамиката, забравят за времето, докато за предпочелите третата възможност всяка минута е изключително важна от гледна точка на потенциала ѝ да моделира бъдещето, а всеки неизползван за целта момент е пропусната безценна възможност. Обществата от първата група се опитват да съдържат собствения си колективен потенциал, тези от втората се дистанцират от вътрешните си проблеми и се стремят да не изпуснат влака на глобалните тенденции, а третата група е амбицирана решително да използва в необходимия момент и по необходимия начин всичките си съзидателни сили със съзнанието, че върви напред по пътеките на историята. Първата група се стреми да опази собствения си периметър на съществуване, втората го пренебрегва и иска по най-бързия начин да се настани в глобалния периметър, докато третата създава нова съдържателна връзка между двата периметъра и дава възможност на бъдещите поколения да оставят достойна следа в историята. Първите се пазят от черната дупка на хаоса, вторите искат да скочат вътре, а третите са действащите фактори на прехода от хаоса към космоса.

В този смисъл Турция е застанала на важен исторически кръстопът. Ако тя съумее чрез рационално стратегическо планиране да обедини историческата и географската си дълбочина, ще получи възможност да превърне тази двустранна динамика в движеща сила. Всеобхватното изследване на вътрешните процеси в Турция и на външните фактори на промените в световен, континентален и регионален мащаб чрез комплексен подход към нивата на описание, вникване, разбиране, възприемане и направляване ще спомогне за преодоляване на дефицита на стратегическо мислене в Турция и ще формира алтернативни възгледи за развитието на страната.

Трудът, който държите в ръцете си, има претенциите за принос в преодоляването на този дефицит. Книгата е съставена от три глави. Първа глава включва три части, в които са изложени основните понятия и проблеми. Първата част съдържа определения и примери за елементите на националната мощ, втората е опит за изследване на причините за дефицита на стратегическо теоретично мислене в Турция, а третата разглежда влиянието на историческото наследство върху вътрешнополитическите и външнополитическите параметри, които направляват международните отношения.

Втора глава, в която се прави опит за сглобяване на теоретичната рамка на стратегическия анализ, се състои от четири части. В първата част, на фона на критично резюме на съществуващите геополитически парадигми, са изложени основните концептуални и теоретични средства за разбирането и възприемането на присъщата за стратегическия анализ географска задълбоченост. За нуждите на специфичната концептуална рамка са дефинирани понятията „близка териториална зона“, „близка акваториална зона“ и „близка континентална зона“. В следващите три части са разгледани характеристиките на тези зони, новите им стратегически измерения в периода след Студената война и влиянието им върху турската външна политика. В рамките на анализа са положени усилия за набелязване на основните елементи, необходими за разработването на систематизирана и стройна стратегия по отношение на тези зони.

Трета глава, в която тази теоретична рамка се прилага в областта на външната политика, включва пет части. В първата са разгледани международните организации НАТО, ОССЕ, Организацията за икономическо сътрудничество (ЕКО), Организацията „Ислямска конференция“¹ (ОИК), Черноморско икономическо сътрудничество (ЧИС), Г-8 и Г-20, които Турция може да използва като основно стратегическо средство за реализация на външната си политика. В следващите части последователно е изложена политиката по отношение на Балканите, Близкия изток, Средна Азия

¹ През 2011 г. е преименувана на Организация за ислямско сътрудничество (ОИС). Тук и напред трябва да се има предвид, че книгата не е преработвана след първото ѝ издание, излязло от печат през април 2001 г. – Б.пр.

и Европейския съюз и чрез подхода на стратегическата дълбочина, основан на исторически и географски анализи, е направен опит за формулиране на основите на политиката, която трябва да бъде следвана при вероятното развитие на процесите.